

Je smyrnium prerastenolisté (*Smyrnum perfoliatum* L.) na južných výbežkoch Malých Karpát ohrozeným druhom?

Is *Smyrnum perfoliatum* L. an endangered species on the southern spurs of the Malé Karpaty Mts?

VLK VALENTA

Wolkrova 45, 851 01 Bratislava

Smyrnum perfoliatum L. has been spreading in the past 50 years from the centre of its distribution area at the top of Mt Devínska Kobyla mainly eastwards to new sites in woods, but also to previously unrecorded habitats, e. g. abandoned orchards.

Problematiku autochtónnosti smyrnia prerastenolistého (*Smyrnum perfoliatum* L.) v bratislavskom regióne rozobrali Peniašteková et al. (1996). Feráková et al. (1997: 164) považujú tento druh z celoslovenského hľadiska za veľmi ohrozený a vzácny, resp. vyžadujúci v rámci Bratislavy a Devínskej Kobyly pozornosť a v Bratislave aj prioritnú ochranu.

Pri posudzovaní miery ohrozenia určitého druhu treba brať do úvahy prípadné zmeny v intenzite jeho výskytu na danom území v priebehu dlhšieho časového obdobia. Mal som možnosť sledovať *S. perfoliatum* na Devínskej Kobyle vyše 60 rokov (r. 1938, 1945-1949, 1964-1969 a od r. 1990). Podľa mojich skúseností patrí tento druh k tým málo taxónom, ktoré v posledných desaťročiach v bratislavskom okolí výrazne expandujú. O tomto aspekte sa uvedené citované práce nezmieňujú.

V tomto príspevku chcem zhrnúť svoje skúsenosti a upozorniť na niektoré publikované, ale opomínané historické údaje.

Na prvej, z literatúry známej lokalite spod vrcholu Devínskej Kobyly (Lumnitzer 1791: 121) pretrváva vyše 200 rokov a to napriek tomu, že územie bolo v nedávnej minulosti devastované stavebnými prácami. Túto lokalitu preberali do botanickej literatúry správne, niekedy však nepresne (napr. „an feuchten Stellen“ Pax 1908: 172).

Dlho nepovšimnuté zostali údaje o výskyte *S. perfoliatum* medzi vrcholom Devínskej Kobyly a Devínskou Novou Vsou z polovice 19. storočia, kde ho našiel v r. 1858 Brancsik (Brancsik 1862: „gegen Neudorf hin“). Pravdepodobne z tohto obdobia pochádza aj rukopisný záznam, signovaný „H“ (J. L. Holuby), v „putovnom“ výtlačku knihy Endlicher 1830: Flora Posoniensis („Kogel oberhalb Neudorf, um die Mitte des Berges“). V knižnici Botanického ústavu SAV v Bratislave sa nachádza vzácny exemplár s dodatočne vkladacími listami, na ktoré viacerí botanici (majitelia tohto exempláru) vpisovali svoje nálezy. Kniha pôvodne patrila A. Schnellerovi, od neho ju získal J. A. Bäumler, ktorý ju venoval J. Schefferovi (cf. Feráková et al. 1997: 9). Preto tento výtlačok označujem ako putovný.

V neskorších publikáciách o Devínskej Kobyle údaje zo SZ svahu chýbajú. Až Ptačovský (1959) píše, že sa tu tento druh „vyskytuje jen velmi sporadicky, ne v porostech“, čo v podstate platí doteraz. Ptačovský v neuverejnenom rukopise

Poznámky k flóre děvinské (datovanom prosinec 1937) napísal o *S. perfoliatum*: „Na Kobyle roste místy velmi hojně, aniž by bylo na vrcholu neb níže“ Tento stav som poznal vtedy aj ja sám.

V júli 1938 som zaregistroval medzi krami na vápencových skalách údolíčka na západnom okraji Štokeravskej vápenky, vo výške ca 250-260 m n. m., hojný výskyt *S. perfoliatum* (Valenta 1949). Vzhľadom na vysokú početnosť išlo zrejme o výskyt staršieho dáta. Z rezervácie Štokeravská vápenka je údaj potvrdený aj v r. 1996 (Hodálková et al. 1996).

Ptačovský (1959: 47) prehodnotil svoj záver z r. 1937 a píše, že na Z, J a V strane *S. perfoliatum* zostupuje pod vrchol Dev. Kobylы do úrovne 310-340 m n. m. a na S až do 200 m n. m. Úroveň 310 m n. m. na J strane zahŕňa Úzky les, dolinku pod Červeným krížom a rázcestie červeno a žltlo značených turistických chodníkov nad Dúbravkou. V tomto priestore som tento druh v r. 1937-1938 a ani v r. 1945-48 nevidel. Dnes sa tam nachádza na viacerých miestach, aj keď netvorí súvislý celoplošný porast. Pomerne bohatú populáciu poznám od r. 1969 na lokalite Úzky les.

V r. 1991 sa *S. perfoliatum* vyskytovalo v bezprostrednom susedstve studničky Kovačička (Klafternbründel), kde ešte v r. 1969 chýbalo, a preniklo do opustených sadov medzi touto studničkou a Mericami nad Devínom. V súčasnosti (1997) ho nájdeme aj v Haďom údolí (250-300 m n. m.). Ide zrejme o tú istú populáciu, ktorú Peniašteková et al. (l.c.) lokalizovali na „SV od chatovej kolónie Svätopluk“.

Z JV výbežku Devínskych Karpát, t.j. na východ od čiary Dúbravka - Fialková dolina nie sú žiadne údaje o výskyte tohto druhu. Menšie populácie *S. perfoliatum* som zistil v období r. 1992-96 na ďalších troch miestach: 1. V dubine nad pôvodnou vozovkou Devínskej (Slovanskej) cesty na výbežku Brehu v miestach nevrhovaného chráneného územia Mokrú jama (asi 160-180 m n. m.) výskyt nepretržite od r. 1992; 2. V lese (Kráľova hora) na hrebeni pri lesnej ceste od Starej horárne k Bielej studničke (asi 260 m n. m.) tiež nepretržite od r. 1992; 3. V lese na vrchole Hrubého brehu nad Dúbravkou (315 m n. m.) od 3. júna 1996).

Celkom na východnom okraji Devínskych Karpát som v období 1943-1945 sledoval prechodný výskyt ojedinelých rastlín *S. perfoliatum* v záhrade na karloveskej strane Líščieho údolia, a to medzi kríkmi živého plota a na otvorenom umelom trávniku. V tomto prípade prípade nemožno vylúčiť zavlečenie pri manipulácii s rastlinami, donesenými v r. 1937 spod vrcholu Devínskej Kobylы, vydanými Botanickým ústavom Prír. fakulty Masarykovej univerzity v Brne vo Flora exsiccata rei publicae Bohemicae Slovenicae pod číslom 1248 (centuria XIII). Interval 6 rokov (1937-43) od prípadného zavlečenia semenami do výskytu prvých kvitnúcich jedincov sa však zdá byť prídlhý. Pred r. 1943 a od r. 1946 sa tu druh *S. perfoliatum* určite nevyskytoval.

Na južných výbežkoch Malých Karpát tento druh rástol alebo ešte aj rastie na viacerých miestach okrem Devínskych Karpát. Najbližšie sú situované lokality na Bratislavskej kryhe. Na začiatku tohto storočia sa *S. perfoliatum* vyskytovalo na Bôriku (Tümlerberg), ako sa o tom zmieňuje Gáyer (1918: 75) v súvislosti s nálezom *Potentilla pedata* Nestl. v r. 1915. To potvrdzuje rukopisný záznam, signovaný „Szép“, v spomínanom putovnom výťažku Endlicher 1830 Flora Posoniensis: „inter frutices montis Tümler“. Je nápadné, že Gáyer nevenoval *S. perfoliatum* samostatný odsek ako iným druhom, ktoré v citovanej práci uvádza. Natíska sa otázka, či výskyt *S. perfoliatum* na Bôriku nepovažoval za známu záležitosť. Bratislavskí botanici z polovice minulého storočia (cf. Kornhuber 1858) a za I. ČSR (cf. Ptačovský 1959)

lokalitu na Bôriku nepoznali. Každopádne výskyt na tejto lokalite úzko súvisí s recentným výskytom v blízkom Horskom parku, známym od r. 1988 (porov. Peniašteková et al. l.c.). Pri blízkosti Bôrika a Bratislavského hradného vrchu vyvstáva ďalšia otázka - ako interpretovať Schultesov údaj „Viennae propius in Schlossberg zu Presburg“ (Schultes 1794 I: 149). Rástlo *S. perfoliatum* koncom 18. storočia na Bratislavskej kryhe, alebo išlo o omyl? Schultes nespomenul výskyt na Devínskej Kobyle, hoci mu bol asi známy. Určite totiž poznal Lumnitzerovu knihu Flora Posoniensis (1791), pretože z nej do svojej práce prevzal údaj o *Hieracium echioides* (Schultes 1794: 47).

V Homolských Karpatoch rastie *S. perfoliatum* na troch lokalitách. V zápise zo schôdze bratislavského Prírodovedného spolku z 12. 7. 1858 (Kornhuber 1858) je zmienka o tom, že A. Schneller našiel *S. perfoliatum* na JZ svahu vrchu Kamzík (Gamsberg). Výskyt na Kamziku aktualizoval až Kaleta (1984) a neskôr, v r. 1995, aj Peniašteková et al. (l.c.). Ďalšie dve recentné lokality sú pri Rači - vrch Veľká Baňa a Vajnorská dolina (Peniašteková et al. (l.c.)).

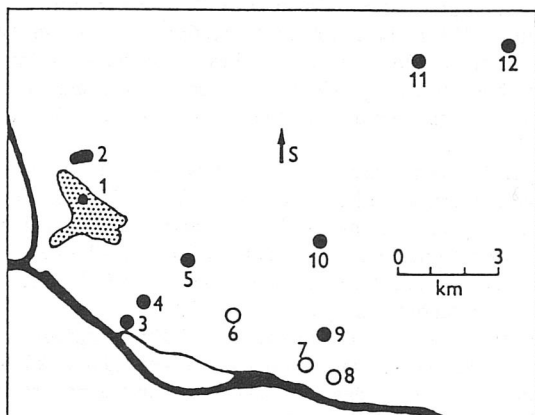
Údaje o rozšírení *S. perfoliatum* v južnej časti Malých Karpát sú zaznamenané na mapke (obr. 1). Z centra výskytu na samotnej Devínskej Kobyle, kde sú najbohatšie populácie, sa tento druh rozšíril najmä východným smerom po celých Devínskych Karpatoch. Na Bratislavskej kryhe je jeho výskyt známy zhruba 100 (možno vyše 200) rokov. V Homolských Karpatoch ide o recentné výskyty (pri Rači), resp. na Kamziku sa *S. perfoliatum* možno vyskytuje s prestávkami. Pokiaľ ide o nadmorskú výšku, tento druh sa usídlil v rozpätí od 500 (pod vrcholom Devínskej Kobyle) do ca 160 m n. m. (Mokrý jama).

V južnej časti Malých Karpát sa šíri nielen v geografickom zmysle, ale preniká aj do biotopov, v ktorých by sme ho ešte nedávno márne hľadali. Na lesných stanovištiach pod vrcholom Dev. Kobyle, v menšej miere aj inde, kde sa silne uplatňuje jaseň, na čo poukázal aj Ptačovský (1959). Lesné spoločenstvá si však *S. perfoliatum* nejak výrazne nevyberá. V zmiešaných dubovo-hrabových lesoch mu nevidia ani husté porasty netýkavky malokvetej (*Impatiens parviflora* DC.), potláčajúcej pôvodné spoločenstvá (napr. v r. 1993 na Dev. Kobyle pod Červeným krížom).

Na JJZ svahu pod vrcholom Dev. Kobyle, kde v r. 1949 *S. perfoliatum* ešte nerástlo, a kde po nedávnom lesnom požiari v podraсте prevládajú ruderálne elementy ako *Lamium purpureum* L. a *Stellaria media* L., má v súčasnosti najbohatšiu populáciu (cf. Feráková et al. 1994, obr. 35). Z lesov na Dev. Kobyle preniklo smrynium aj do opustených sadov - najprv medzi studničkou Kovačička a Mericami nad Devínom, kde sa pravdepodobne natrvalo usídlilo v slivkových húštinách (*Prunus domestica* agg. s početnými výmladkami), neskôr preniklo aj nižšie - do Hadieho údolia. Tu dnes nájdeme *S. perfoliatum* aj na otvorených zatrávených plochách, jav predtým na Dev. Kobyle nevidaný.

Z uvedeného vyplýva, že *S. perfoliatum*, ktoré Endlicher (l.c.) označil ako „flora nostrae deliciae“ čiže „ozdoba bratislavskej flóry“, nie je v súčasnosti v tomto regióne ohrozené. Je diskutabilné, či treba nejakým špeciálne chrániť druhotné náleziská v intraviláne, a to aj v prípade vzácných druhov, ktorých prežitie je dostatočne zabezpečené v prirodzených podmienkach v blízkom okolí. Treba si však uvedomiť inú vec a postarať sa o nápravu. Ak by sa Štefan Lumnitzer (1749-1806), ktorý sa zaslúžil o zviditeľnenie *S. perfoliatum*, dožil dneška, mohol by sa potešiť, ako sa ním preferovanému druhu dobre vodí napriek všetkým nepriaznivým zásahom do prírody v

uplynulých 200 rokoch. Asi by však ťažko chápal, prečo sa hlavná lokalita - les pod vrcholom Dev. Kobyly - nestala súčasťou prírodnej rezervácie. Pritom nejde ani tak o záchranu *S. perfoliatum* ako o zachovanie jedinečného lesného spoločenstva pre ďalšie generácie.

Obr. 1. Rozšírenie *Smyrniium perfoliatum* na južných výbežkoch Malých Karpát.

1 - takmer súvislá plocha okolo vrcholu Devínskej Kobyly. 2 - okolie Štokeravskej vápenky. 3 - výbežok Brehu (Mokrú jama). 4 - Kráľova hora. 5 - Hrubý breh nad Dúbravkou. 6 - Líščie údolie. 7 - Bôrik. 8 - Bratislavský hradný vrch. 9 - Horský park. 10 - Kamzík. 11 - Veľká Baňa nad Račou. 12 - Rača, Vajnorská dolina.

Zaniknuté lokality: o.

Literatúra

- Brancsik K., 1862: Ein Ausflug auf den Thebner Kobel. - Oesterr. Bot. Z. 12: 148-150.
- Endlicher S., 1830: Flora Posoniensis, exhibens plantas circa Posonium sponte crescentes auf frequentius cultas, methodo naturali dispositas. J. Landes, Posonii.
- Feráková V. et al., 1997: Flóra, geológia a paleontológia Devínskej Kobyly. Litera pre APOP, Bratislava.
- Feráková V., Michálková A., Ondrášek I., Papšíková M. & Zemanová A., 1994: Ohrozená flóra Bratislavy. Príroda - APOP, Bratislava.
- Gáyer G., 1918: Supplementum florae Posoniensis. - Magyar Bot. Lapok, 16 (1917): 37-76.
- Hodálová I., Šipošová H., Matisová V. & Kothajová H., 1996: Príspevok k flóre prírodnej rezervácie Štokeravská vápenka (Devínska Kobyla). - Ochrana Prír. (Banská Bystrica), 14: 17-27.
- Kaleta M., 1964: Výskyt *Smyrniium perfoliatum* v Malých Karpatoch na Kamzíku. - Biológia (Bratislava), 39: 545-546.
- Kornhuber G. A. (ed.), 1858: Versammlung am 12 Juli 1858. - Verh. Ver. Naturkunde Presburg 3 (1), Sitzungsberichte: 72-82.
- Lumnitzer S., 1791: Flora posoniensis exhibens plantas circa Posonium, sponte crescentes secundum systema Linneanum digestas. Impensis Siegfried Lebrecht Crisii, Lipsiae.
- Pax F., 1908: Grundzüge der Pflanzenverbreitung in den Karpathen, 2. Leipzig.
- Peniašteková M., Pišút I., Letz R. & Feráková V., 1996: Poznámky k rozšíreniu, ekológii a pôvodu druhu *Smyrniium perfoliatum* L. na Slovensku. - Bull. Slov. Bot. Spoločn.,

Poznámka recenzenta

Druh *Smyrniium perfoliatum* je z hľadiska ohrozenosti kategorizovaný v publikácii Feráková et al. (1994) pre Bratislavu ako I (taxón vyžadujúci pozornosť, miera ohrozenia nie je presne známa), s upozornením na pravdepodobnosť synantropného výskytu (S?).

V poslednej verzii zoznamu cievnatých rastlín flóry Slovenska (Maglocký et al. 1996) je smyrniium kategorizované ako Vm (S) - veľmi ohrozený druh. Z hľadiska jeho výskytu v Bratislave ohrozenosť je naozaj nadhodnotená, ovplyvnená zaradením smyrnia do výberu 400 taxónov pripravovanej Červenej knihy ČR a SR, so zreteľom na možnosť jeho exklávneho výskytu. V rukopise charakteristiky druhu pre túto publikáciu sa však zdôrazňuje jeho rozširovanie v oblasti Devinskej Kobyly (ktoré podrobnejšie sledoval J. Hajdúk (in litt.)) a celkový počet jedincov sa odhaduje na 4500. V zozname druhov pre Vyhlášku MŽP SR o chránených rastlinách sa druh hodnotí ako b - veľmi ohrozený.

K záverečnej poznámke autora dopĺňam informáciu, že snahy o rozšírenie ŠPR na Devinskej Kobyle, v čase keď bol jej vrchol zo strategických dôvodov uzavretý, sa nepodarilo presadiť. V r. 1994 bola v lesnom spoločenstve s bohatým výskytom smyrnia v rámci projektu ČMS Biota založená monitorovacia plocha označená ako plocha č. VI s rozmermi 25×25 m, kde sa dynamika druhu sleduje. Súčasne je to jeden z mála taxónov bratislavskej flóry, ktorý má zabezpečenú ochranu *ex-situ*, pestuje sa v Botanickej záhrade UK (Králik in litt.).

Viera Feráková

ERRATA

V. Valenta, 1998: Je smyrnium prerastenolisté (*Smyrnium perfoliatum* L.) na južných výbežkoch Malých Karpát ohrozeným druhom? Bull. Slov. Bot. Spoločn., Bratislava, 20: 125-129.

Pri príprave počítačovej verzie článku, ktorého rukopis bol dodaný naklepaný na písacom stroji a nie podľa pokynov pre autorov, sa v redakcii urobili zmeny. Pre krátkosť času sa nová verzia neautorizovala. Niektoré z vykonaných zmien boli však vecne neopodstatnené a mohli by viesť k omylom, resp. nevyjadrujú to, čo autor pôvodne napísal. Preto nás autor požiadal uverejniť nižšie uvedené zoznam opráv. Ďalšie, menej podstatné zmeny autor pre úsporu miesta vynechal.

Redakcia Bulletinu SBS

Použité skratky: R – publikovaný text po redakčnej úprave; O – pôvodný text rukopisu; A – komentár autora, r. – riadky/riadok.

Str. 125: r. 8-9 : R - ... vyše 60 rokov (r. 1938, ... O - ... vyše 60 rokov (do r. 1938, ...; A – cf. riadky 12 a 33 na str. 126.

Str. 125: r. 23-27: R – V knižnici ... sa nachádza vzácny exemplár s dodatočne vkladnými listami, na ktoré viacerí botanici (majitelia tohto exempláru) vpisovali svoje nálezy ... Preto tento výtlačok označujem ako putovný. O – V knižnici ... sa nachodí výtlačok s vkladnými listami, na ktoré viacerí botanici vpisovali svoje nálezy ... V texte tento výtlačok označujem ako „putovný“. A – Každý výtlačok Endlicherovej knihy je dnes vzácny. Dodatok „majitelia tohto exempláru“ nezodpovedá skutočnosti – cf. v článku spomínaní J. L. Holuby a R. Szép.

Str. 126: r. 11: R - ... 310 m n. m. na J strane...; O - ... 310 m n. m. na J a V strane...

Str. 126: r. 15: R – Pomerne bohatú populáciu poznám od r. 1969 na lokalite Úzky les; O – Pomerne bohatý porast *S. perfoliatum* v Úzkom lese poznám od r. 1969; A – Išlo o to, že výskyt v Úzkom lese poznám od r. 1969, bohaté populácie *S. perfoliatum* boli pred r. 1969 a sú na Devinskej Kobyle aj inde.

Str. 126: r. 24-28: R - ... 1 ... výskyt nepretržite od r. 1992; 2 ... tiež nepretržite od r. 1992; 3 ... od 3. júna 1996; O – Menšie populácie som zistil ... 1 ... od r. 1992 opakovane; 2 ... od r. 1992 opakovane; 3 ... 3. 6. 1996; A – výskyt *S. perfoliatum* na týchto troch lokalitách som každý rok nesledoval.

Str. 127: r. 1: R – lokalitu na Bôriku nepoznali; O – Bôrik ako lokalitu *S. perfoliatum* nepoznali.

Str. 127: r. 8-9: R - ... do svojej práce prevzal údaj o *Hieracium echioides* (Schultes 1794: 47); O - ... do svojej Flory prevzal druh *Hieracium echioides* (Schultes 1794, II. Bändchen p. 147); A – zmena nevyjadruje stav veci presne. Lumnitzer opísal *H. echioides* ako nový druh a ako lokalitu uviedol „in lapidosis inter vineas supra Theben“, čo nie je to isté ako Schultesovo „In finibus Hungariae, ad Moravum“. Navyše citácia Schultes 1794: 47 je zle opísaná; chybné je opísaný aj názov Schultesovej knihy v zozname literatúry.

Str. 127: r. 13-14: R – (Gamsberg); O – (Gamsenberg). Ďalej R - ... až Kaleta (1984), ktorý tam *S. perfoliatum* zistil aj v r. 1995 (Peniašteková et al., 1996).

Str. 127: r. 37-38: R – (*Prunus domestica* agg. s početnými výmladkami); O - ... (*Prunus domestica* agg., výmladky pôvodných stromov).

Str. 127: r. 47: R – o zviditeľnenie *S. perfoliatum* v bratislavskom regióne; A – o existencii *S. perfoliatum* ako takej vedel botanický svet aj bez Lumnitzera.

V. Valenta